

Wierzchowski, Mirosław

"Obrazowanie i diejatielnost Pierwoj Gosudarstwiennoj Dumy", S. N. Sidielnikow, Moskwa 1962 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 55/4, 711-713

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

*

Otrzymałmśmy zatem dwie prace wskazujące na możliwości poszerzenia war-
ształu historia prasy, otwierające dalsze perspektywy badań nad problemami
kształtowania opinii publicznej w konkretnych okresach historycznych. Metoda
analityczna okazuje się w tych badaniach szczególnie przydatna. Ale metoda ta
wymaga szczególnej dokładności i precyzji — logicznego podziału rozpatrywanych
zjawisk; zakłada konieczność porównywania jednakowych wartości i występujących
w tych samych warunkach. Walory te reprezentuje rozprawa Jadwigi Possart.
Zabrakło ich niestety w monografii „Dziennika Łódzkiego”.

Aleksandra Garlicka

S. N. Sidielnikow, *Obrazowanie i diejatielnost Pierwoj Gosu-
darstwiennej Dumy*, Moskwa 1962, s. 380.

Działalność Dumy Państwowej w Rosji przez długi czas była traktowana przez
historyków radzieckich jako jeden z epizodów rewolucji 1905 r. i okresu reakcji
stołypinowskiej. Dlatego jej dziejom poświęcano zazwyczaj jedynie poszczególne
rozdziały monografii, które dotyczyły problematyki tego okresu¹. Wyjątek stanowi
wybór najważniejszych dokumentów do dziejów Dumy, opracowany przez F. I.
Kalinyczewa² oraz obszerna praca A. J. Awriecha o III Dumie, opubliko-
wana jedynie we fragmentach³. Monografia S. N. Sidielnikowa jest więc
pierwszą pozycją w historiografii radzieckiej poświęconą genezie, powstaniu i dzia-
łalności I Dumy. Składa się ona z dziewięciu rozdziałów, opartych na bogatej
bazie archiwalnej (Zespoły Dumy Państwowej, Rady Państwa, Rady Ministrów,
poszczególnych mężów stanu, partii politycznych⁴). Słabiej natomiast wykorzysta-
na została współczesna prasa i publicystyka, cytowana jedynie w kilkunastu
miejscach.

Najciekawsze i najbardziej cenne wydają się te partie monografii, które oma-
wiają przebieg tajnych posiedzeń Rady Ministrów, Rady Państwa, bądź specjal-
nych narad zwoływanych przez Mikołaja II w celu przedyskutowania zagadnień
wynikających z powołania do życia Dumy Państwowej. Na podstawie analizy pro-
tokółów, skrzętnie chronionych przed współczesną opinią publiczną, autor rysuje
plastyczny obraz ścierania się poszczególnych orientacji ugrupowań dworskich
i rządowych, stara się też wyjaśnić ich ewolucję pod wpływem rozgrywających się
w Rosji wydarzeń rewolucyjnych. Jak wiadomo, sprawa Dumy była w tym czasie
zagadnieniem niezmiernie kontrowersyjnym wśród mężów stanu carskiej Rosji.
Dla jednych była ona organem, który miał ułatwić carowi dalsze sprawowanie
rządów (Bułygin, Witte, Kokocow, Manuchin), dla innych zaś instytucją ograni-
czającą prerogatywy władzy monarszej oraz podważającą kierowniczą rolę szlach-
ty w państwie, a tym samym niepotrzebną i szkodliwą (Durnowo, Stiszinskij,

¹ Stosunkowo najwięcej miejsca poświęcono jej w monografii E. C z e r m i e Ń s k i e g o,
Burżuazja i carizm w rewolucji 1905—7 gg., Moskwa—Leningrad 1939.

² F. I. Kalinyczew, *Gosudarstwennaja Duma w Rosii. Sbornik dokumentow
i materialow*, Moskwa 1957.

³ A. J. Awriech, *Tretiejfunszkaja monarchija i obrazowanie tretjedumskiego pomieszcze-
nija*, Moskwa 1956; T e n z e, *III Duma i naczalo krizisa tretiejfunszkoj sistemy (1908—1909)*,
„Istoriczeskije Zapiski” t. 53, Moskwa 1955.

⁴ Autor w odsyłaczach cytuje jedynie numery zespołów, bez podawania ich nazwy, dlatego
bez względu do katalogów archiwalnych niesposób wymienić je w komplecie.

Ignatiew, zwłaszcza Goremykin). Szczególnie trafnie przedstawiony został program Wittego i jego grupy, poczynania czynników rządowych, mające na celu ograniczenie do minimum prerogatyw rosyjskiego „przedstawicielstwa narodowego” (nowa redakcja „Osnownych Zakonow Rossijskoj Impierii” w styczniu 1906 r.).

Obszernie omówione zostały przygotowania, przebieg i wyniki wyborów na terenie imperium, co pozwala zapoznać się ze stanowiskiem poszczególnych klas społecznych wobec Dumy, szczególnie mas chłopstwa, które wiązało z Dumą największe w porównaniu z innymi warstwami iluzje i nadzieje. Sfery rządowe z kolei widziały w zacofaniu chłopskim narzędzie do wygrania swoich interesów („Chłoptwo — według wyrażenia A. Bobrinskiego — to cenny balast do ustabilizowania Dumy przed niebezpieczeństwem żywiołów rewolucyjnych”). Sama działalność I Dumy przedstawiona została w sposób syntetyczny poprzez wysunięcie węzłowych problemów, które stanęły na jej wokandzie (odpowiedź na mowę tronową, sprawa amnestii i zniesienia kary śmierci, kompetencje Dumy, a przede wszystkim problem agrarny).

Wiele miejsca znalazła w monografii działalność partii kadeckiej — najliczniejszej frakcji I Dumy. Autor, podobnie zresztą jak uprzednio Czermiński i Awriech, konsekwentnie i zdecydowanie stara się wykazać ich kontrrewolucyjną i zdradziecką rolę, tłumacząc „liberalne gesty” demagogią, której celem było pozyskanie popularności w masach, tendencją do zatuszowania swego zasadniczego celu, tj. zawarcia sojuszu z caratem, współudziału w sprawowaniu rządów w Rosji⁵. Na potwierdzenie swego stanowiska autor przytacza liczne przykłady pertraktacji, jakie były prowadzone pomiędzy carskimi mężami stanu i liderami partii kadetów (Muromcew, Petruniewicz i in.) w celu powołania do życia „dumskiego” gabinetu. Szczególnie znamieną jest wypowiedź Petruniewicza, że rząd wyraził zgodę na utworzenie legalnej partii Konstytucyjnych Demokratów, aby skuteczniej oderwać od rewolucji rzesze inteligencji rosyjskiej i skłonić je do przejścia na tory „działalności konstytucyjnej”. W. Makłakow stwierdzał zaś, że „monarchia stanowiła jeszcze potężną siłę materialną i moralną” i należało ją zachować, ażeby „uchronić Rosję przed rewolucją”⁶.

Spośród poruszonych w monografii spraw polskich najszerszej omówiony został przebieg i wyniki wyborów w Królestwie Polskim, gdzie w oparciu o analizę archiwaliów komisji wyborczych, sprawozdań gubernatorów i ministrów autor przedstawił skład społeczny, narodowościowy i partyjny wyborców i posłów⁷, wyjaśnił przyczyny zwycięstwa endecji oraz pokazał agitacyjną działalność kadetów wśród polskiego społeczeństwa. Z pracy dowiadujemy się m.in., że wobec silnych nastrojów bojkotowych najwyższa frekwencja wyborcza nie przekraczała 75%, a w niektórych miejscowościach, np. w Lubartowie, wyniosła zaledwie 14%. Znaj-

⁵ Trafnie ujął działalność kadetów w Dumie T. Lokot: „Kadeci nie byli w Dumie »prawdziwymi« kadetami; oni byli w niej bardziej lewicowi, aniżeli powinno być w rzeczywistości. Zarówno w okresie wyborów, jak i w Dumie zagarnęła ich żywiołowa i chaotyczna ogólnonarodowa fala rewolucyjna. Oni płynęli na tej fali, starali się pozostawać w zgodzie ze skomplikowaną, burzliwą, lecz przede wszystkim destrukcyjno-rewolucyjną jej istotą. Ludowa fala była rewolucyjną i Duma nie mogła być inną. Dlatego kadeci nie mogli i nie odważyli się iść przeciwko burzliwej, potężnej, ogólnonarodowej fali”. T. Lokot, *Pierwaja Duma. Statji, zamietki i wpieczatlenija bywšego czlena Gosudarstwiennoj Dumy*, Moskwa 1906, s. 117.

⁶ I. Petruniewicz, *Iz zapisok obszczestwiennogo dziejatiela*, Praga 1934, s. 397; W. Makłakow, *Pierwaja Gosudarstwiennaja Duma*, Paryż 1939, s. 13.

⁷ Według tych danych w kurii miejskiej 10 gubernii Królestwa na 190 tzw. przedwyborców było 48 przemysłowców i kupców, 30 właścicieli nieruchomości, 69 urzędników i przedstawicieli wolnych zawodów, 19 duchownych, 24 robotników. W kurii wiejskiej na 268 przedwyborców było 116 obszarników, 18 oficjalistów i dzierżawców, 50 księży, 72 chłopów. Wśród 33 posłów do I Dumy z terenu Królestwa było 11 obszarników, 7 przedstawicieli burżuazji przemysłowej i handlowej, 6 ze środowiska inteligencji, 2 księży, 6 chłopów i 1 robotnik.

dujemy ciekawe materiały o walce wyborczej endeków z organizacjami postępowych demokratów, kadetów, żydowskich organizacji nacjonalistycznych, o konfliktach na tle wyznaniowym (np. w powiecie włodawskim po wyborze na pełnomocników osób wyznania prawosławnego katolicy odmówili podpisania uchwał wyborów gminnych). Na marginesie parę zastrzeżeń; kogo na myśli miał autor, pisząc o polskich partiach czarnosecinnych (s. 165), o jakim powstaniu chłopskim w guberniach polskich na jesieni 1905 r. jest mowa w rozdziale drugim, zwłaszcza, że w rozdziale piątym czytamy, że wśród polskiego chłopstwa nie występowała walka o konfiskatę ziemi obszarniczej.

Natomiast bardzo mało jest mowy o działalności Koła Polskiego w I Dumie, jak również o polskich członkach frakcji kadeckiej. Spośród tych ostatnich wspomniani są A. Lednicki i L. Petrażycki jedynie w związku z dyskusją agrarną i amnestyjną. Nie ma natomiast mowy o sprawie autonomii Królestwa, o rozbieżnościach pomiędzy posłami Królestwa i polskimi posłami gubernii zachodnich na temat zasady wywłaszczenia, o których m.in. sporo pisał w swym pamiętniku E. Woyniłłowicz⁸. Zupełnie pominięta została również działalność Związku Autonomistów i Federalistów, wśród których bardzo aktywny udział brali również posłowie polscy⁹.

W sumie stwierdzić można, że monografia Sidielnikowa wzbogaca charakterystykę polityki wewnętrznej caratu, jak również dorzuca dużo nowego materiału do słabo dotychczas znanej działalności rosyjskiej burżuazji na polu politycznym.

Miroslaw Wierzchowski

Hanna JędruszczaK, *Płace robotników przemysłowych w Polsce w latach 1924—1939*, PWN, Warszawa 1963, s. 330.

Ukazała się książka, która winna stanowić jeden z punktów wyjściowych badań nad dziejami polskiej klasy robotniczej okresu międzywojennego. Obok analizy rynku pracy, tj. stanu zatrudnienia i bezrobocia, badanie poziomu płac, ich wartości nominalnej i realnej, stanowi punkt wyjścia dla oceny położenia klasy robotniczej, jak również dla poznania wielu przejawów ruchu robotniczego, a szczególnie walk ekonomicznych. Dlatego historiografia klasy robotniczej z satysfakcją odnotować może ukazanie się pracy Hanny JędruszczaK. Jest to pierwsza po wojnie próba zbadania całokształtu zagadnienia, oparta na całym będącym do dyspozycji materiale źródłowym, przy wykorzystaniu literatury przedmiotu (bardzo zresztą skromnej), głównie publicystyki ekonomicznej, próba z całą pewnością udana.

We wstępie autorka formułuje główne cele badawcze, zapowiadając, iż pragnie znaleźć odpowiedź na następujące pytania: 1) jak przedstawiała się w latach 1924—1939 dynamika płac realnych; 2) jaki był poziom płac nominalnych w poszczególnych okresach od 1924 do 1939 r. i 3) w jaki sposób kształtowała się za-

⁸ E. Woyniłłowicz, *Wspomnienia 1847—1928*, Wilno 1931, s. 148 n.

⁹ W papierach A. Lednickiego zachowało się sprawozdanie z posiedzenia posłów polskich gubernii tzw. Kraju Zachodniego. Na naradzie zarysowały się dwa stanowiska. Jedna grupa posłów (szczególnie Tyszkiewicz, Horwatt i Łopaciński) nalegała na podkreślenie samodzielności narodowej i nie angażowania się do żadnych wspólnych poczynań z kadetami, którzy „zgotują dla sprawy polskiej murowany grób na zawsze”, demonstrowania swego lojalizmu wobec rządu, aby „umożliwić mu przejście do stanowiska parlamentarnego”. Natomiast inni (szczególnie A. Lednicki) kładli nacisk na współpracę z elementami lewicowymi Dumy, na uwzględnianie „haseł społecznych”, by nie dyskredytować się w oczach opinii publicznej Rosji jako element zachowawczy. Por. archiwum PAN, sygn. III-123, Papiery A. Lednickiego, teczk. 4.